

ЧАРЫШТЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИН КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

ШИИТПИРЛИГ БАЗЫМ

БИСТИҢ улуг Терезе чур-тувустун өскө бүтү чер-леринде ышкыч, «Мурнакчы» колхозтун аял-ишчилерин 1972—1973 чылдарында кыш-кымында мал ажалынын продукттарын бүүдүрүш бол-гаш белеткери көтүлдүр дээш мал ажалынын ажал-дакчыларын Бүгү-өзүлө социалисттик чарыштын калып-тыр дугайында партиянын болгаш чакыткан доктаалы чаз-чаа куженишкенин ажал-херектерге хаймыкты-ган. Колхоз баштаар чери баа партия болгаш өскө-даа хой-ниги органи-зациялары бо чугула докумен-ти колхозчуларга хандыр та-йылдырлап, таныштырып, мал ажалында өрткөн чыгыч чедикчилерин бүүдүрүшкө чыгыч чедикчилерин кичи-чегейин угулдуруп турар. Эрткен чыгыш № 1, 2 хой-жу бригадаларда партбүдүр (организациялар Ооржак Өз-дөй-оол, Коммушка Байлан-оол) каларымдар ортузунга органи-зациялык болгаш политиктиг ажалды шудургу чорутуп, со-

циалисттик чарышты дээштиг кылдыр организаастаан. Ол бригадалар социалисттик ху-дээтени алгаш, оң түннелин «й-шанда үндүрүп, мурнак-чыларын дуржулазын өскө-лерге негиздир хемчегерин ап келген. Оң түннелинде 14 малчын төрүүр 100 хойдан-на 90-дан 118 чедир хураган-ны, 22 хойжу бир хойга оонаштыр 2370 грамм дүктү алган.

Малыгья коммунист Донгак Адай-оол төрүүр чус хойга оонаштыр 105 хураганны, бир хойдан-на 2400 грамм дүктү алган. Ол ышкыч СЭКП кежи-гүнүгө кандидат Салчак Той-бу чүстөн—118 хураганны, бир баш хойдан-на 3 кг ажал дүктү алган, Тыва АССР-ин Хундүлө дептеринге кири би-житкен. Ол ышкыч комсомол-чу А. Улар-оол болгаш Саа-Оолак, Салчак Дорж олар тө-рүүр 100 хойга оонаштыр 90-дан 100 чедир хураганны, бир хойдан 2,5 кг дүктү алган, күш-ажалга үлгөр-чигеен көргүскөн.

Оң-биле кады бисте мал-чынарга хамаарыштыр ма-

териалдыг болгаш моральдыг иди беринкини чоп ажал-дарынче улуг кичээлге сал-дынтан. Чижээ, өрткөн чыгыч колхоз баштаар черинин, парт-коммун болгаш кээде Совет-тип, профвизелинин мекте-пунуң тургускан шаңдалары —моториктерин, өрткөткөткүлдерин үстүндө адааныс мурнакчы малчыларын чам-дыктарына тывыскайлаан.

1972—1973 чылдарын кышкы үзүндө мал ажалда-чыларын Бүгү-өзүлө соци-алисттик чарыштыга ил-кейлиг кижирини шийтир-лээш, бистиге колхозтун ажал-ишчилери бейткен социали-стик хулаагени бригадалар, тус-тус малчынар ажал-биле алган. Ажал-агыл бо чыгыч мал ажалынын талазы-биле мындагы нити хулаагени ал-ган: төрүүр чус баш малга оонаштыр: 90 ажал, хураган-ны, 85 бызааны, 75 кулуну, төрүүр бир хавандан 10 чаш төлдү, бир баш хойдан 2200 грамм дүктү, бир өшкүгө оонаштыр 760 грамм чөвүтү алырын болгаш өскө-даа хем-чегерин айтыган.

Ынчаарга хойжу бригада-ларга хамаарыштыр ол хулаа-гелер оон-даа бейик. Чижээ, төрүүр 100 малга оонаштыр 95-тен өрү ажал, хураганны, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү, бир өшкүдөн 800 грамм чөвү-тү болгаш бодунуң ажалына өскө-даа бейик көргүзүлгөни чедип алган бригадалар чары-шка тиелекчи деп санаар. Ол ышкыч тус-тус малчынар дыка бейткен хулаагени ал-ганнар. Чижээ, Хертек Баада-дунуң куданында төрүүр 225 хойдан ол хире санын хураганны алырын, 5 тонна кек сууны бей-леткери, Салчак Окур тө-рүүр 100 хойдан 100 хура-ганны, бир хойга оонаштыр 2,5 кг дүктү алырын хулаа-ген.

Хулаагени алыр дээрге, улуг ажал-херектин чүгө-гөзгө-дир. Мадаа кол чүе оларны ажал-херек кырынга боттандыр дээш, ону органи-зациялык болгаш масса-политик-тиг хемчегер-биле быжы-лаары болгай. Ынчангаш ол бүгүтүң дугайын парткоммун

сүмези-биле хойжу бригада-ларын партбүдүртеринин ху-рагына тодартып чугаала-шкан.

Ам хойжуларга өң чымыш-тыг харысалгалыг үе — мал-дыч чаш төдүн ажаап ап өгө-лей берген. Ынчангаш кол-хоз баштаар чери, партком болгаш профвизел, комсомол организаациялары көл кичээ-гейин өлчө угулдурган. 57 хойжу коданнарже комсомол комитети сакманшктерин чо-руткан. Хой төрүүр коданнар-ны харылаар коммунитетин, оларга лекторларын, политик-форматорларын быжыктаан. Олар мал чегин камныч чары-даарын, суг өсүртүлгөни, автолакаларын малчынарга көп турарын доктаамал хара-галзап, кайда, кайы малчы-га кыдыг дуза бергел, ону колхоз баштаар черинге ды-надып турар. Ол ышкыч суг өсүртүр 3 машина, 3 кудук чогуур деннеде ажалдап тур-рар.

Малчын бүрүзү 3-тен өвөш өвөс солуп, сөткүлдү чагы-дып алган, ону оларга чогуур

өйүндө чедирерин хемчеге-рин алган. Ол ышкыч малчы-нарга кино, концерт көргүзө-рин график бугаар организааста-турар. Бо чылдын социали-стик чарыштын негелделерин чарышты бижээш, бригада-ларда кызыл-булундар ас-кылаан. Чыл санында бейик көргүзүлгөни чедип ап тур-рар Тойбу, Баадам, Чечек ыш-каш хоочун малчынар-биле дуржулга солчулазын органи-заастап турар.

Тоску беш чылдын ший-тирлугу үшкү чыгында бистин колхозтун ажал-ишчилерин мал ажалынын талазы-биле алган хулаагелерин долдур болгаш ажал күүсөдирин бугу аргалары бар. Куйту бол-гаш аргаларын чоп ажалла-шаан, малчынар ортузунга организаация болгаш масса-политиктиг ажалды күштө-дирип турган, ону чедип ап шыдаар деп чүвени бейик ха-рысалга-биле медресе билип турар бис.

Д. МИЖИТ-ООЛ.

Бай-Тайганың «Мурнакчы» колхозта партком секретары.

Коммунист дугайында чугаа

ХУЛЭЭНГЕНИ КҮШТҮГ

ДОШТУГ хемпи кешкең, сохко төвүч-ке угулап оң орутук оң талашында өткөн кижир үр болбайн кыштада аалга бар. Бо болза Кызыл хоорай Советинде «Нара-Хаак» сохкохтун мурнакчы хойжу-зу Чооду Оруспайын кыштаа-дыр.

Сес чыл мурунда Оруспай Ендан-ович Чери, Тасы, Кара-Хаак ыш-кар чыгыш кадарып, ышкардагы колхоз-тун ажалын өт-хөтү баа ажаап хай-гарып турган. Чыгыш хойжулар кыш-тада болбайн, ышкардагы ышкар чыгышга хой кадарып баштаар чөс сүмө-лөз.

— Харысалгалыг алырга кыдыг-даа чүгүш малды ажаары дөмөй деп бодар мен. Ынчалзак хой мал төрүр берген-де берге-ле кий, баш-саны менди, дү-гүн болгаш чаш төдүн чече алыр айты-рыг берге болбас аргак. Калдыг-даа ажалга кышамал баа негелдеген ажал-дары, магадлаадыг болгаш кичээлге-йлиг чоруп чугула. Ону хой чылдарда чыгышчыл негизин практика кырыга көргүскөн — деп, Оруспай Енданович ыш-чан бадыйкан.

Шылап-ла оң соода сес чылдарын ажал хой малдаан, ол котарал, дуга-дала кылым көрбөз болгаш «чечис, ба-гай ажалдык» деп чечелдеген сес-даа дыкпаан, эки ажалдан келген. Бир ду-гав чыгында хураганнар хулаап алган, ону беш чыл улаштыр ажаап кадалаан, ол чылдарын дугулаа оларын чаш төдүн барык шунтуун менди ап, дүгүн күрүгө дугаап келген.

Күш-ажалга кышамал, ак сөткүлдүг хойжуны ий чыл бургарга сохкохтун партия организаация СЭКП кежигү-нүң кандидатына хулаап алыр-биле бе-селаны кылган. Оруспай Ендановичин амдыралына 1970 — деңгичи юбилейлиг чыл каян-даа утундурбас. Ычан ону Совет Эвизелинин Коммунист партия-ынын кежигүчү кандидатына хулаап алган.

Ам оң хою төрүр эгелеп турар, баш-тай төрөз хойларын чаш төдү шунту менди.

ЛЕНИНЧИ партиянын дайынчымы, күш-ажалдыг талашчымы Чооду Оруспай сохкохтун хойжулар аразында калбарган социалисттик чарыштын бирги ворин ээлеп турар. Оң-биле кады болу-нуң нити билин, хой ажалына мерге-жилди доктаамал бейдик. «Шың», «Ту-винская правда» солундары баа «Полити-ческое самовоспитание» деп журналды болгаш төд-даа солундарын чагыдып ал-ган номчуп, таныктып турар. Малчынар ортузунга агитация ажалын чорутар-биле парторганизациянын бертеги партия-ны даалганы ол шудургу күүсөдир, чоо-гузда малчынар партиянын болгаш чакыткан шийтирлерин, иштикке бол-гаш дашыккай байлаады доктаамал та-ныштырып турар. «Көзөңгөй жүрүлдө хунду» деп чугула бар болгай. Сохкохтун администрация чери хойжуң эки ажал-ды бейик-биле үлгөз. Оң хоюн чакы-тык шаңдалары — металлдар наас-таан, оң аныгды ону партиянын Кызыл хоорукчунуң болгаш, хоорукчунуң Хундүлөт самбырамында кырген. Эрткен чыгыш ол турисин халас пүткө-биле чуртутуң тоң хоорайларын эргип, соуу-рар көргөп келген.

Партиянын болгаш чакыткан ажалы-нда хой урутгарын өөренип, а чамдык-тары бажында эки дорутуп, өзү чор-лар. Эрткен чыгыш сохкохтунуң дирек-циясыдан моторик салып алыр-тың чөп-сөөрөзүн дилээ мен. «Урал-72» мото-цикл-даа салып алдым, эки ажалым дөш өрткөткөткү шаңдалары баа ап кел-дим. 1973 чылда мал ажалдакчыларын Бүгү-өзүлө социалисттик чарыштыга ки-ришпашаан, тоску беш чылдын ший-тирлугу үшкү чыгында төрүүр 100 хойдан 110 хураганны, бир баштап 3 кг 400 хураганны дүктү алган. Ындыг-даа болза быжыг чөм-суур, магад-дыл, күш-ажалга кышамал чорук — берге-лерин аягында дуаалар апар, хулаа-гел күүсөткөр дээрине бугуэр мен — деп, коммунист Чооду Оруспайын бугу-релдиг сөзү ылды.

Д. ЕНДАН.

Эрткен юбилейлиг чылда Кара-Хем ра-йонунд ажалдагы хандырылга комби-нация тууду участогунда чазыр чектиг ажалчыны Татьяна Сергеевна ЧЕРЕ-ПАНОВА социалисттик чарыштын тилекчи-леринин одуруунга кирген. Ол дээр дур-жулагы чазыкчы, антекел. Чаа чыл-дык баштайгы хүнеринде эге-лээш, мурнакчы ажалын хүн норма-ын доктаамал ажал күүсөдир кырыккен.

Черепанова — ол бүүдүргөниң хоочун ажалчыны, ада он ажал чыл ажалдаан. Ам шийтирлугу чылда малчыны иш, бейи бүүдүрүчүлүг ажал биле алган ху-лаагени хуусаа бейиде күүсөдир дээш куженишкенин ажалдан турар.

ЧУРУКТА: Татьяна Сергеевна ЧЕРЕ-ПАНОВА.

А. СОКУРОВАҢ Фотозу.

ВИНИЦА. Винницаның үрөсүй өстүр-үзүдү Украина, Белоруссияны, Литваны, Арменияны болгаш Грузия-ны сүвкээ өстүрү райондарыча чиги-сыйлазын 150 муң центнер үрөсүнн чүдүрүп чорутар.

Ында социалисттик чарышты даалга-ларын ажал күүсөдирчө угулдурган. Үрө-зин материалдарын чүдүрүп вагонар хүн-нүң-не оон чоруп турар. Амга чедир

38 муң центнер үрөсүнн чүдүрүп чор-дур ужурут турган болза, ону дыка ажы-рың — 60 муң центнер чоруткан.

ЧУРУКТА: беш продукттыг складын-да, Эвизер начальниги агроном Виталий Леонтьевич Людков биле лаборант Нина Иванова Власово бейткен үрөсүнннн чорударына чыгыштып турар.

Е. КОЛЫТАНЫҢ Фотозу.

(СЭТА-ның фотохрошказы).

ТАРАА САВАҢНЫН БУСКА ЧЫМЧАДЫРЫНЫН АРГАЛАРЫ

Кышкы үдө малды күш-деңгичи кудулаагына бол-гаш оң продукттуу бейткенге малга бээр чегин баш дур мик белеткөр чорук угуз угуз-дуулаа. Ындыг тур-бузе, чамдык ажал-агылар малга чегин амдан-сүзүп, хооу кири белеткөр бээр организаастаан, саванын бейи кургап олаага берип турар. Ону бодурубыз-биле са-ванын малга ымырады хайындарын бериптирген аргаларын айткан сүмени республиканың Көдөз ажал-агы ми-нистервоу белеткэн. Ону моң ажаада парадмыс.

Изиг буска саванын чымча-дырга, оон амдан болгаш шынары экижирин, ында хо-ралыг дүдүктөрүн болгаш мик-роботарын узуулаар арганы берипшаан, саванын шийте-риничили бейдик. Хөв-дөткөн саванын 25—30 сан-тиметр кылын кылдыр, чымча-дыр саванын салган, дүстүг суг-биле шыгылар. Бир өвөс ону ышкар баш дур шыгыдып албас болза, бусталдырчы-дан келген изиг бус саванын чымчатайып, улам кагалдыр кургадыптар болгаш мал чир-ринге таарымча чок бодуруп-тар. Саванын буска чымчадыр-да хыры угда калыкылаа-ш-кы-биле (эвиздирген чугай суун мыңа дээр) кады чорутуп болур. Ындыг таварылгада саванын дуазап суг-биле авет, а тускай белеткөн эвиздирчи-биле шыгылар. Ол эвиздирин белеткөрдө курга саванын деңгичине хамаарыштыр 3 хуу эвиздирбөз даш чугай, 1—1,5 хуу дус болгаш 1—1,5 хуу мочевина хергеттирер. Чижээ, 100 килограмм саванын ышкар чымчадыр болба-зырадырынга 3 кг эвиздирбөз чугай азы 9 кг эвиздирбөз чугай суг, 1—1,5 кг дус бол-гаш 4—1,5 кг мочевина хе-рек. Чугайын, дустун бол-гаш мочевинаны үстүндө хем-чаан 200 литр хире сугта эвиздирип алган, ол эвизди-рини эвиздирген саваче шыгылары-биле кудунтар. Са-ванын кургатпас даш, баш чоп ажалгаар сугула-биле саванын кырын эвиздирчи-биле дески шыгылар чугула.

Реакцияны (хулаагурун-кувуну) бодурунга аргача-чугула байдалды тургузарда, чымчадыр деп турар саванын

70—75 хуу болур ужурут, 100 кг кургап саван-га, оң шыгыга хамаарыш-тыр 200 литр чедир белеткөн эвиздирини немзери чугула. Саванын болбазыралыг доос-кал соода, бустан саванын дүвүнө оон хемчаагыне ха-маарыштыр 2—3 литр эвизди-риг артып калган турар ужу-рут, ол болза чымчатакан са-ванын бейи боду бергенин бадыйкан турар.

АЖЫКТЫГ СҮМЕ

Саванын чугай эвиздирчи-биле болбазыралыгын үе-зинде изиг буска чымчадыр малга бээр чегини хоолдуу бейткенге баа бир-кол бе-дегези болур. Кайы-даа та-варылгада чегин болбазыра-дырын тургузүлгөни бустун хемчаагыне, темпе-ратураны бейи-чавызын, са-ванын улу-беге кылдыр хөвдөткөдөн, эвиздирчи-нин эвиз-көй хемчаагыне болгаш оон-да өскө байдал-лардан хамаарып.

Саванын чугай-биле болба-зырадырын доозулганын демдектери мындагы хемчи-гытты тыптып келери, чым-чакан саванын нотааны-маар чиди сугу өңүт апар-ды, буска чедиптир чымчааш, үстүчүл болу боору. Чугай эвиздирчи-биле саванын бол-базыратканда оон минерал-дыг болгаш белоктуг хоолузу бейдик.

Бо арга-биле белеткөн са-ванда (кургап саваче ишчи-лерге) 0,45—0,50 чөм елгич-

зователь) болгаш саван азы суген чымчадыр сава (иштин деметилеп каан отгар, ышт азы демир хааржак чикетик савалар). Бодун мал чеге-ринин чымчааш болбазы-ралыгына ажалгаар дыка хой аргалар бар. Чижээ, «Шекпөр» сохкохтун Суг-Бажаа фермазында саванын малга бөөрдө даразында арга-биле болбазыралыг берип турар. Саван кажазынын иш-тинге «К-2,6» деп силос комбайны-биле саванын доор-дип алыр. Дооран каан са-ванга силосту баа хоолу. Ол сорулга-биле комбайнын кол транспортчүрүчү саванга хо-лүштүр (100 килограмм са-ванга-ла 25—30 кг) силос-ту немен турар. Ынчаар доор-дип, бир дески хоолуштуруп каан саванын, силостун мас-сазын комбайндан трактор тер-гезинге чүдүргөш, бусталды-рин чымчадыр черже сөөртүп алган баар. Ол массаны бус-талдырып чымчадырынга хе-

регдээр 2 тонна ишкыр хе-чээдиг демир хааржактын со-хко кылып алган. Хааржактын иштинде дүвүндө 15 см бейик черге бот-боттарын аразы-нык хемчаази 30 см, 6 мм у-терлиг бус үлгөзичи эвиз-дыр тургузугу чинге хоор-за демирин таарыштырып кылган. Бус үлгөзичиниң те-ри дугалаазын дөш, оң кырыдан ышкы рөштөканы са-лып каан. Бусту бус үлгөзич-инге «К-300» деп котөддөн дамчыдып турар. Чөм масса-зын чымчадып ылыбардыр хааржак котөдү изидир олар чөрдө турар. Бусталдырып эгелээринин мурунда хааржактын саван-силостун хоулаа-биле долду-рун алыр болгаш 100 кг кескиндиге-ле 30 литр изиг суг херек деп бодол алган, шыгыдып эгелээр. Шыгыдып каан кескиндик-хоулаа-биле долдуруп алган хааржактын акесин демир-биле дугалап алыр, хааржак иштинде бус үлгөзичинге котөддөн бус дамчып кирип турар болгаш бус үлгөзичиниң бүтү үттерин-ден үгөн изиг бус хааржак иштинде кескиндик хоулаагы бусталдырып чымчадып турар. 1,5—2,0 шак болгаш бусту дамчыдыр сокоткан, иш-тинде бустап каан чегини хааржактын акесин ажалга 3 шак иштинде хаагыт тур-гузар. Оон соода ону тра-ктор тергезинге чүдүргөш, ине-терини чегерер десилерге апарып каап бээр.

Бодун мал чегерин бус-талдырып чымчадырынын өс-кө аргалары баа бар. Кы-лыны 3 см хире ышт манза-лардан хааржактын кылып ап болур. Хааржактын бир тала-зын ажалынын турар кыл-дыр кылдыр, ол болза, саван-ны дүжүренин чингедир. Ук хааржактын акесин ышт-биле ко-жун кылгаш, кырын кидис-биле дүй пап алыр. Хаар-жактын иштики дүвүнө бус таралдыр үтүг чинге хоор-залары таарыштыр кылып алыр. Хааржактын трактор

шананга быжылап алган, трактор-биле суген кажа-зынга-даа, бустар чеге-даа, чымчакан чегин малга бээр чеге-даа чедир сөөртүп бо-лур аргалыг. Ындыг чыгылап каан ышт азы демир хаар-жактын котөдүн чыгында ой-тамында бейик чеге азы чыгалар кырынга быжылап ап болур. Бир ханзын шү-чүктөш ажалынын турар кылдыр кылып алыр. Хаар-жактын иштинге чык маши-назын кузовунга дөмөш-көк, чыкту дүжүрерге хала-жак дүжүртүне бээр тургу-зугу хааржак баа турар. Хааржактын дүвүнө бус үлгөзичин чинге демир хоола-лар биле чыкту дүжүрерине ажалгаар хергеселдин аразы-да ышт рөштөканы турар ужу-рут. Бусталдырып чымчати-нын соода, хааржактын ажалынын талазын ажалда-ш, тракторун дузаы-биле чыкту дүжүрерге хергелээр тускай хергеселди ушта тыр-тарга, бусталдырып чымчадып каан масса трактор тергезинин иштинче төктү бээр.

Оон ылай саванын иштин деметилеп каан онгалдары бусталдырып чымчадырынын арганы баа калбаа-биле ажалга турар. Бо таварылга-да ону ол онгалдан шүтүп алыры кончуг берге. Ону чин-тедир-биле онгалды хемча-ли-биле 2—3 азы оон-даа хой, дүвү ажалынын турар, төтерик демирден кылып каан саваларын ажалга болур. Бусталдырып чымчаканын соода баа бүүрүчү кранниң дузаы-биле онгалдан ушта көдүрүп эгелгеш, бусталды-рып чымчакан массаны тра-ктор тергезиниң азы машина кузовунуң кырынга төтөр.

Саванын бусталдырып чым-чадырынын үстүндө айткан аргаларында өскө, бейик ча-гылар кырынга быжылаан, дүвүнө төтөр онгалдары, андара туудулар саванын, ышт азы демир хааржактарын ба-за ажалга болур.

Ажылды эки организаастаан

калар, херектиг өскө-даа материалдар бүрүн бар. Телефон болгаш радио док-таамал ажалдан турар.

Салбырны эргелечин Д. Ч. Чамышканың тайм-бырын бугаар алырга

малчынарга почтачы Х. Дары-Хөо, суурда почта тардыкчысы С. Чалбаа оларын чоп үрүлчү мак-таар. Мурнуку чылдарда ышкыч бо чылдын парала-га чыгыдыгы баа ба-

гай өвөс организаастаан. Чыгыдыгынын нити саны 590 ажал, оң иштинде со-луунар 340, хой кезин чыл хуусаалыг.

Эрткен юбилейлиг чылда

алган социалисттик хулаа-генин күүсөдирчө түн-неп көргөш, Эран районда харылзаа салбырларын аразында шийчир Кызыл тукту Буулу-Бажида ха-рыллаа салбырынга тывыс-каны чөртүт.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Тыва театрының хоочуннары

МАЙЕР ДУГАЙЫНДА СӨС

Кайгамчык чогадымчы фантазиялыг, бөдүүн-топтук, ээдеп-эзеп, ханы бодалдарлыг режиссер мээс сагыжымда арткап. Ооң ол чагай чоруу чүткө мөңгү аэс, тыва театрың бүтү артистеринге эрчим дөргөң билер мен. Бистик театрыңа хой чыдаа аяккап чораш ол-он шилерин тургузукчуу Сергей Петрович Майерниң дугайында мадаа чугаалаксаң мез.

Сергей Петровичниң чогуу чурту — Ленинград. Ооң амдыралы ол хоорай-биле холбаалыг. Кап-ла хонуктар бурдагар Ленинградтың буюу-лошкунна буза шапканын даңк 30 чыл оюн-домдөзүн билер бис. Ол буюу-лошкунна чыдаа С. Майер кадымы, алдын багыттың чыгыс уруун болаш оюнда тоок кижилерин оскурган.

1923 чылда С. Майер Ленинградтың сцена уран чүүдүрү (амгы театр, музыка болаш кинематография) институтуна дооскан. Институт соода ол актер болуп ол-ла хоорайың А. С. Пушкин атыг академик шия театрыңа ажалдап турган. Ооң режиссура талашы-биле суудулуун болаш салым-чалааның, ону институтка-ла башкап турган.

Сергей Петрович бир-ле шийин тургузуп дей бергенде, мыда коргустунган амдыралда, үеңк төөгүгүз ужу-

гай. А. С. Пушкин атыг театрың кол режиссеру Вильям эскерип каан болаш адаа улуз дуузын көргүсөн. Оон эгелеш-ле С. Майер сурагыг режиссер апарган.

1955 чылда Сергей Петрович Майерниң тыва театрга кээп ажалдап бергенге — бистик театрың төөгүгүз улуз болушкунуң холбаалыг. Ол бола — С. Майерниң тургусканы, кулак байларга удуз демселетип шоверинг ады-биле адап «Навиг Морозов» деп шия болуп. Ук шия кайгамчык чедикшиңилер тургустунган болаш чүткө мөңгү аэс, улуз-лаа көргүсүрү амга чедир уттай, сактып чугаалагыш турары таварыла аэс.

Навиг Морозовтун ролун сеткил-сагыштың ханымын, бузуренчиг болаш сууду-ла чоңуң шийи оту кылдыр РСФСР-ниң алдарыг, Тыва АССР-ниң улузун артизи Н. Музуктун ойнааны режиссеру өрткөн. Чүте дөргө оюу плавани, шак иччалдыр көргүсүр деп болаш турганы болашкан.

Сергей Петрович бир-ле шийин тургузуп дей бергенде, мыда коргустунган амдыралда, үеңк төөгүгүз ужу-

тказаны, шийиниң кол болушкуннарың өскүшкүңүң, чедикшиңилерниң баштай мык билер алгаш, ол бүгүң чуртта эртериче актерларын хаара тудуп билер-билдиң режиссер, Шийиниң шилдеген режиссердан улуз хамаарылагы. Тургузуп турар шийиниң хунуң амдыралыга, анык салгыга кээп чыдаа чедир, шийи хонжуга чүткө-биле дуула болуп, дөргөн Сергей Петрович эки билер.

С. Майер — чүткө билдиң режиссер аэс, а театр уран чүүдүрү талашы-биле кылдыңдык, башкы. 1990 чылда эгелеш, республиканың чоңуң-шия театрың чыныгыга Сергей Петрович улуз ачы-ханымыг болаш. Ооң актер мергежилниң талашы-биле башкылаш турган өрөөңчилерден Тыва АССР-ниң алдарыг артизи Л. Согу-оол болаш артистер Д. Монгуш, Р. Чооду, М. Солу-оол, В. Мортал-оол, К. Анча-оол олар ам бистик театрың артисттер апарган.

Он чыл иштиңде С. Майерниң тыва театрың сцена-зыга тургускан шийиниң аразында М. Горькийниң «Мещанар», Н. Гогольдуң «Надиршыншкы», А. Ост-

ровскийниң «Чайдык» драманың классиктиг чогаалдарын адаарга-ла режиссеруң дуудым чогаалдык чоруу илден. Ол чүткө классика-биле кызыгаараттынмай турган. Сергей Петрович амгы үеңк азы тодарайлаарга, совет шийи чогаалың дээр чогаалдарын тыва көргүсүрү кылдыр көрүп келген. Ооң тургусканы А. Арбузовтун «Чайдык» тозу, Н. Штокуң «Ленинград проспекти» дөң өске-лаа плавани бистик көргүсүрүсиз билдиң.

Анык Тыва республиканың театр уран чүүдүр хонжугу чыгай херекке кирип келген ачы-ханымыг дөң, театрың тургустунганын даңк бээр 25 чыл оюнда Сергей Петрович Майер РСФСР-ниң алдарыг артизи деп хонжугу атты алган. Амгы үеде Сергей Петрович төрөөн хоорай Ленинград, сцена хоочуннарың бажыңдыла дашыптыр турган. Он чылдарың тургузуда бөдүүн билер, мергежил харам чоңа берип келген дуржулалыг режиссер — бистик театрың хонжугу хоочуннарың бирээ.

М. РАМАЗАНОВА,

Тыва АССР-ниң алдарыг артизи.

Кёльн биле Братислава манавышаан...

Кёльн хоорайда «Айстадион» эң улуз спорт тудуу деп саяан болбас, мичалла-даа адаа февраль 6-14 хүннөнде конькиге фигурат чугулашкы талашы-биле Европаның чемпионнары тодарадырың улуз маргылаа-зы болуп деп турар. Ооң азыла болуп маргылааны үш муң кижик оура, а мичаарга ийи чартык муң хире кижик тура көр аргалыг. Амгы үеде адалды чыгышкы улам улагтырып, кидилер чогууда одала шугунары өткөн кылп турар.

— Маңа маргылаа эртериче таарымчалыг чүдүр шугу тургустунган деп болаш турар улуз бис. Маргылааның көргүзү ойнаашкыны, хостуң программаны, шийиг чугулашкыны болаш спортчу тавыңың маргылаалары көр билетери шугу саттыганы — деп, чемпионнарың организастыг комитетиниң дарганы Гейнц Спикер СЭТА-ның корреспонденти И. Маслова чугаалаа.

Амгы үеде «Айстадион» документа Европаның тавы талашы-биле чемпионнары Анжелика биле Эрик Буктар хүнде ийи удаа бөлөккөң турарлар. Спортчу халыктың алдын тренер Петти Калевиниң удузугу-газы-биле бөлөккөң турар.

ГФР-ниң шийидектериниң тренери Эрик Целлер Барын Германияның командазының артан кирикчилер — түстү болаш ач-ош бооп адаш

чугулаар кижилер — амгы үеде Гармиш-Партенкирхенда бөлөккөң турар деп чугаалаа. Ол тренер моңч мурунуда делегей чемпионнары Марина Кляус болган Гали Юрген-биле бөлөккөң кылп турганы билдирер. Устүдө айткан программаның номерлеринге анык спортсменер аэс илдедиг деп ол саяан турар.

Братиславага болуп делегей чемпионнарың чедир оон хой үе — бир ай хуусаа арткап. Иччалла-даа саяан плаванида ол маргылааның чоңуңуң оулары шугу-ла илдеп деп, СЭТА-ның корреспонденти С. Шийиниң айткан. Доштуг шөвде акан тырыкчалар ортузунда конькиге — конькиге фла-гурлук чугулашкы талашы-биле бирги чер дөң маргылааның демдөн Братиславага баргаш, каймы-лаа көрүп болуп апарган.

Маргылааның эртер чери — кижик стадион кириңиң билетери шугу эркен чылы-на саттыганы.

Организастыг комитет 20 анык чурттап чыгыларын адаш. Маргылаада кирикчилер чыгып кирик хуусаа-ның февраль 12-де төгөрү болап көрө, кирикчилер оон-лаа хой болуп матат чок. Дык хой чурттап кижилер телевидение таймырлактарының, фоторепортерлар-ның паралага төлүңе кирикчилер дөң бажыктери хун-үң-не кээп турар.

(СЭТА).

Арттар анып, хемнер кежиң...

Арттар анып, хемнер кежиң, Адар даңгы атам кыткан. Талыгара оюлгу шолбан Дайгар эртен оюн калды. Чолаагы чарып салган, Чоруу бүткөн — аптырап каан.

Шылгагың шолбан күжү Чымдыраарың удаа ол боор.

Кымыг черде озаң-тудук Кымы хары эченипкен Далашкан чор, дыштан дөңанг Тавар удуз чыкыланыг-даа...

Сагып анып, уйгу ксар — Шагыранчың кандыг дээ...

Көргөн карак шийиниң боор Халестейн чыдысааң көр. Доктай дүшкөң, доң хар

Донжуге чүтү-сереп, Уйгаа алды — ундаравай, Узуң орум чырып келдим.

Одургай эки келкен Орук ам-даа бузугу-дур. Машиңаңың карактары Баар орум чырыптыла...

Унелиг чүк өөрүтүп алгаш, Уе-шагы мунурашаан, Кымы шугуран китезе-даа Кымылгыга эрте келдим.

Куулар СУТТУГ-00.1.

ИЙИ ШҮЛҮК

Далар баштап кезээки хүн Тавар шолбан анып бар чор. Чаа үгөн көтүң бажың Салгың суйбал эргелетти. Сагып-сеткип өөрүшкүзүң Салгыңчың аккелеткен: Арыг чагай көтүң чыдың Агар менче айдылаа. Амдырал шак ол-дур деп Амдым чыг көп сагындырды. Шыкта үгөн көтүң дег Шынал чалым оолак-тыр мен.

Шынык «Айттар» мунуп алган, Чырааладып, саяктадып, Дазыр шөлге «селемдиг»

«Даймдажың» чорун турган Талыгара ол хемниң шаанын Талаа-биле чаптан чор мен, Каттыг-Аян — Адыр-Бажы Кара-каттан чоранымын. Чөмгү тоорук дүжүр дөң Черке пошко «олаттырган» Кайгамчыктың хонжуг үең — Каттырчыңгым намдарым-дур. Шыкка чыгыптан өе оодар Кудер чалым мөгелер бооп, Шылда-күжүң шенетинип, Хүрөң кымы алдынажып Чаш шаам кайың уттур деп мен.

Салгалымга тоокун чорутуң, А. ДАРЖАН.

СОВЕТ КИЖИ

Хуулааың, тоолуругу мадыр-даа аэс, Күрбүстүң моорал келген аалчы аэс, Бөмбүрүккө кижилер дег чалааттыңан Бөдүүн, тоштук, шийиг, дыштыг албаты бар.

Дөң шийин чалгыңналар күзөл кылган, Дөң кичээ бекеттирбес — хостуг, чоргаар. Ангызың алыс угу, мачуругу — Ажыгыңың, тараачыңың каттышканы.

Ооң чурту — далар, шолдер, далай, хемнер, Областар, крайлар-даа, республикалар. Эге хемниг окуруга, Москва-даа Эрзэн оон бис хөвээр — ээп болуп.

Өнүккөң, эдержир деп күзөүрө, Өрөк-биле хөвөлөң турбас-даа сен. Кандыг-даа ойде сен кагбас, дуза кадар — Гагарин дег хүлүмүрөөң холун суур.

Шак ол кижик дүжүр ажал, ГЭС-тер тузуп, Салтар чарып, дүжүр шийин турар-даа бол, Айдың-чырык өрөмчөйиң салым-чоуң Амдым дег камгалажып, туржун турар.

Буджугуң төлөтүп ол хамаатың Бүгү дийткү кижилер хүндүдөөр. Чагай ишти кады кыткан демнеспөң, Чалыңалган сымдесе-даа ужуң боор сен.

Бүрүн эрге холда туткан, соруу сымас, Бүзүрүдүң ленинч коммунист ош — Солаңгыг улуз чурту — ССР-ниң Чогуң ээп — совет кижик боу ол-дур.

В.А. СЕРЕН-00.1.

Иркутск хоорай байырлал шийин кыргын. Ында бөгү Чөөн Сибирьниң автономин республикаларының,

областарының национал окремдериниң бот-тыгыңар артисттер чыгып келген болаш зона көрүлдөң анытты-

нып турар. Сайзыраңгай делег дөңсөзүңгүң аңгы-аңгы булуңнарыңан келгендерниң концерттери чаңгыс ула-

ЧОРГААРАЛ

Цирк бөдүүн удуздукчу Х. А. Каптепиров-биле ужурашкы чугаалаан бис. Чалгыс чер чуртуулар Клара Дайчай-оол-биле каяа ужурашкы болуру? — деп анык кыламыс.

— Россия дөңсө-не болаш, кайы-даа бузуга ужурашкы болуп салар — деп баштапканы-дыр.

— А бис бо бузуга ужурашкы деп бөдүүн удуз бо — деп, бирөөсү база баштапканы-дыр.

— Ур болбаанда оорум Клара-биле хоочун тавыштар шийин хол туттун мендешкен, каттырың хоорейи берген. Бистик аразыга Клара-биле моңч мурун ужурашкы кийи барык чок. Ыччал-лаа оларын ужурашкы турарың көргө үдө ужурашкы чыгып келген дег баштапканымың, катты-хонжугу куттуга бергенге өөрүтүрү, дөңсө-не бир удуздукчу азыга база катан чедер бис.

— Чалгыс чер чуртут-даа болуусу азы-биле бир-ле дугаар ужурашкы турарымыс бо-дур — деп чугааладым.

— Билип тур мен. Кайы-даа хоорайга чораш Кларага

ужурашкан студенттерге, чалгыс чер чуртутуларыңа таварышкы, шак мындыг бо-дуушкуннарың херечин бооп келдим. Ыччал-лаа ол баштай ужурашкы турар удуз деп черде бузурөөс ийиң мен.

— Ажыгыңа кызымак, ээ-ден чалгыс кижик деп, эң Кавтепиров Клараны макта-ды. Цирк программасында кол номерлериниң «Бирөөсү күс-седи» турар. «Чуртутуларың чоргаарың болуп салар» деп өскөң аныктыг ол удуздукчу бистик-биле баштапканын тура чугааладым.

Күрүңе дарыгың артисттериниң байлал программаның концерттиң мага хандыр көрүп, Клара Дайчай-оол-биле хой катп ужурашкы, чыгып көрү турдуус.

Ылаң Төрөөн чуртуу-дуз чүрө Москвага Клараның өрөөң чоранын, дик артисттер апарганын, оң ада-мен бөдүүн ишчилер — Оюн Мого-вин биле Ойе-Уруг Байр-оолова Кымыда чурттап, ажыдап чоруурун помчукчулар билер боор. Цирк удуздукчулар дооскан, Тыва АССР-ниң улузун артизи В. Оска-лопта удузукан тыва цирк бөдүүнүгө келген. Анык ар-

тист бо коллективке мергежи-ли бөдү, дөңсөң бажыңаң. Хоочун цирк артистиң ачы-дуузын калган-даа уттай чорутурун Клара чугаалап олору.

1971 чылда Красноярскиге турган, Клара чаа номери ажалдап кылган. Визадир Байр-оолова өрөөңчизинге арга-сүмөң калып, ону дөңсөң. Коминатор Р. Кев-дебай цирк артистиң оюнун үдөр чаа музыкага база чогаалды берген.

— Фруза, Алхадид, Дун-дөң, Бакү дөң өске-даа хой-хой хоорайларга чаа номери көргүсүр — деп, Клара бисе союурадым. — Оон соода Кызаа ССР-ге барып ойнаар бис.

Чикте дөңсөң кымыга оюн көргүсүр, човуу магададып турар цирк артисти көрүп ора, хой национ-дыг улуз совет чуртта ачы-аңгы нацияларын чуртуу-дуз хонжун сайзыраалың сеткил ханы болап олдум. Оларын азында анык Тыва республикага база аас-кажыктың оруу-биле, Улуз-Хем дег шап-кын бурунгар бажың ора-рыга оона чоргааралдым.

Надежда НАТНП-00.1. Омск хоорай.

Мелебиденне

ЯНВАРЬ 28-ТЕ

КЫЗЫЛАД

11.00 — Урууларга фильм-вер. 11.40 — «Малышок» Урууларга дамчыдыла.

МОСКВАД

12.00 — Дамчыдылгалар программасы. 12.05 — Медо-лер. 12.10 — Оңуң телекөргүзүг. Школачыларга. «Будиль-ник». «Хонжуг шугу чурту-да». 12.40 — «Музыкалыг кинока». 13.10 — Оңуң телекөргүзүг. Урууларга. «А-ля» биле «Сок». Ойнаарктар телекөргүзүг. 13.30 — Оңуң телекөргүзүг. «Кино аны-чоруктарың кауру». 14.30 — 14.40 — Чалгар. 14.40 — Но-вия. Степан Озайкын шугу-дүктөри болаш бажылар.

15.00 — Школачыларга.

В. Каверин — «Школа пи-ни». Телешиниң баштайгы үндүрүлгө. 16.25 — Оңуң телекөргүзүг. «Директор». Му-зыкалыг телефилмиң баштайгы көргүзүг. 17.30 — Ды-тыкы фильмдер экраны. «А-к-к» ороа. Уран-чечен телефилм. Поляна П. Мер-менн новеллазың саугаар.

18.00 — «Уе». Информастыг программа. 18.30 — «Кинопа-норама».

КЫЗЫЛАД

20.00 — «Музыкалыг про-грамма». 20.40 — «Хонжуг-ки-и өстүргөн чечек». Докумен-талдыг фильм.

МОСКВАД

21.30 — Оңуң телекөргүзүг. «Делгемерке улаан кыж-лер» (2-ги серия). Уран-чечен телефилмиң баштайгы көргүзүг. 22.40 — Виктор Третьа-ков ойнап тур. 23.00 — «Уе», Информастыг программа. 23.30 — 00.30 — «Музыкалыг чарла».

ЯНВАРЬ 29-ТА

КЫЗЫЛАД

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың тоол чугаалары». Эрген-та-ймыртыг фильм. 21.45 — 22.00 Кинокомедия.

19.00 — Телемөдөөр. 19.45 — «Водолазтар». Докумен-талдыг фильм. 19.55 — «Салы кы-рында кезеж». Дамчыдыла. 20.15 — «Удуз суургангым намдары». Документалдыг фильм. 20.25 — Телемөдөөр. 20.40 — Чаралар, реклама. 20.45 — «Урал дагыларың